Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABA-QIZLAR LIDERLIGINI RIVOJLANTIRISHNING BUGUNGI HOLATI: TAHLIL VA TAVSIYALAR

Mirvosilova Dilobar Mirzohid qizi
"Oila va xotin-qizlar" ilmiy tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: dilobarmirvosilova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21844151

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida talaba-qizlar liderligini rivojlantirishning bugungi holati tahlil qilinadi. Muallif tomonidan o'tkazilgan sotsiologik so'rovnoma natijalari asosida talaba-qizlarning liderlik faoliyatidagi ishtiroki darajasi, uni cheklovchi asosiy to'siqlar hamda rivojlantirish omillari aniqlanadi. Liderlikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi shaxsiy-psixologik, institutsional-tashkiliy va ijtimoiy-madaniy omillar tizimlashtiriladi. Olingan natijalar asosida talaba-qizlar liderligini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.
Kalit so'zlar: liderlik, talaba-qizlar, oliy ta'lim, gender tenglik, liderlik kompetensiyalari, mentorlik, talabalar o'zini o'zi boshqarishi, ijtimoiy faollik.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСТВА СТУДЕНТОК В ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: АНАЛИЗ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Аннотация. В статье анализируется современное состояние развития лидерства студенток в высших образовательных учреждениях. На основе результатов социологического опроса, проведённого автором, определяются уровень участия студенток в лидерской деятельности, основные препятствия, ограничивающие его, а также факторы развития. Систематизируются личностно-психологические, институционально-организационные и социокультурные факторы, влияющие на развитие лидерства. На основе полученных результатов разрабатываются практические рекомендации по развитию лидерства студенток.
Ключевые слова: лидерство, студентки, высшее образование, гендерное равенство, лидерские компетенции, наставничество, студенческое самоуправление, социальная активность.

THE CURRENT STATE OF DEVELOPING FEMALE STUDENTS' LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS

Abstract. The article analyzes the current state of developing female students' leadership in higher education institutions. Based on the results of a sociological survey conducted by the author, the level of female students' participation in leadership activity, the main barriers limiting it, and the factors of its development are identified. The personal-psychological, institutional-organizational, and socio-cultural factors influencing leadership development are systematized. Drawing on the obtained results, practical recommendations for developing female students' leadership are elaborated.
Keywords: leadership, female students, higher education, gender equality, leadership competencies, mentoring, student self-government, social activity.

Kirish

Liderlik XXI asr shaxsining asosiy kaliti bo`lgan kompetensiyalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Jamiyatning barqaror taraqqiyoti ko'p jihatdan turli soha va bosqichlarda mas'uliyatni o'z zimmasiga ola oladigan, tashabbuskor va ijtimoiy faol yetakchilar salohiyatiga bog'liq. Zamonaviy dunyoda xotin-qizlarning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy hayotdagi yetakchilik roli izchil ortib bormoqda;

ayni paytda ularning boshqaruv va liderlik lavozimlaridagi ishtiroki esa hamon erkaklarnikidan ortda qolmoqda.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda gender tenglikni ta’minlash va xotin-qizlar ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilingan, xotin-qizlarga oliy ta’limda alohida kvota va grantlar ajratilgan, ularning yetakchilik salohiyatini qo‘llab-quvvatlovchi tizimli chora-tadbirlar joriy etilgan. Ushbu jarayonda oliy ta’lim muassasalari alohida o‘rin tutadi, chunki aynan talabalik davri shaxsning liderlik sifatlari shakllanadigan hal qiluvchi bosqich hisoblanadi.

Shu bilan birga, talaba-qizlar sonining ortib borishiga qaramay, ularning talabalar o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, ilmiy to‘garaklar, ko‘ngillilik harakati va boshqa yetakchilik shakllaridagi jabhalarda faol ishtiroki yetarli darajada emas. Ta’lim amaliyoti bilan real liderlik faolligi o‘rtasidagi bu nomutanosiblik muammoni maxsus o‘rganishni taqozo etadi. Mazkur maqolaning maqsadi — oliy ta’lim muassasalarida talaba-qizlar liderligini rivojlantirishning bugungi holatini empirik tahlil qilish va uni takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Liderlik muammosi jahon fanida uzoq davrlardan buyon o‘rganib kelinadi. Dastlabki xislat (trait) nazariyalari yetakchiga xos tug‘ma fazilatlarni izlagan bo‘lsa, keyinchalik xulq-atvor va vaziyatli yondashuvlar liderlikni o‘zgaruvchan sharoitga bog‘liq faoliyat sifatida talqin etdi. J.Byorns va B.Bass tomonidan asoslangan transformatsion liderlik nazariyasi yetakchini izdoshlarni umumiy maqsad atrofida birlashtiruvchi, ularni ilhomlantiruvchi va rivojlantiruvchi shaxs sifatida ko‘radi. R.Grinlifning xizmatkor liderlik (servant leadership) konsepsiyasi esa liderlikni jamoaga xizmat qilish va uni qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘laydi. S.Komives va hamkasblari ham talaba yoshlar liderligini rivojlantirishning maxsus modellarini ishlab chiqdilar.

Xotin-qizlar liderligini o‘rganishda A.Igli va L.Karli ilgari surgan “labirint” metaforasi alohida ahamiyatga ega: mualliflar ayollarning yetakchilikka erishish yo‘lidagi to‘siqlarni yagona “shisha shift” emas, balki ko‘plab bir-biriga bog‘liq g‘ovlar tizimi sifatida tavsiflaydilar. Rolli mutanosiblik nazariyasiga ko‘ra, jamiyatda mavjud gender stereotiplari ayolga xos deb qaraladigan rollar bilan yetakchiga xos deb qaraladigan rollar o‘rtasida ziddiyat keltirib chiqaradi. Milliy ilm-fanda esa talaba-qizlar liderligining o‘ziga xos jihatlari, uni cheklovchi omillar va rivojlantirish mexanizmlari hozircha yetarlicha empirik o‘rganilmagan; bu holat esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, sotsiologik so‘rovnoma (anketa) hamda olingan ma’lumotlarni statistik qayta ishlash metodlaridan foydalanildi. So‘rovnomada bir necha oliy ta’lim muassasasining 320 nafar talaba-qizi ishtirok etdi. Talaba-qizlar liderligini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar uch guruhga ajratilgan bo‘lib, ular 1-jadvalda tizimlashtirilgan.

1-jadval

Talaba-qizlar liderligini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar tizimi

Omillar guruhi	Tarkibiy elementlar	Ta’sir yo‘nalishi
Shaxsiy-psixologik	O‘ziga ishonch, motivatsiya, kommunikativlik, mas’uliyat, refleksiya qobiliyati	Ichki resurs va yetakchilikka tayyorlikni belgilaydi
Institutsional-tashkiliy	Talabalar kengashi, klub va to‘garaklar, mentorlik dasturlari, treninglar	Liderlik ko‘nikmalarini amalda sinash imkoniyatini yaratadi
Ijtimoiy-madaniy	Oila munosabati, gender stereotiplari, rol namunalari,	Yetakchilikka intilishni rag‘batlantiradi yoki

Omillar guruhi	Tarkibiy elementlar	Ta’sir yo‘nalishi
	jamoatchilik fikri	cheklaydi

Jadvalda keltirilgan omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning muvozanatli ta’siri talaba-qizlarda liderlik kompetensiyalarining barqaror shakllanishini ta’minlaydi.

Natijalar va ularning tahlili

Yuqorida keltirilgan omillar asosida talaba-qizlar liderligini rivojlantirishning omilli modeli ishlab chiqildi (1-rasm). Modelda shaxsiy-psixologik, institutsional-tashkiliy va ijtimoiy-madaniy omillar birgalikda liderlik kompetensiyalarini shakllantiradi, bu esa pirovardida faol va mas’uliyatli lider shaxsning kamol topishiga olib keladi.

So‘rovnoma natijalari talaba-qizlarda liderlik sifatlarining shakllanganlik darajasini baholash imkonini berdi. Respondentlarning javoblari yuqori, o‘rta va quyi darajalar bo‘yicha taqsimlandi; natijalar 2-jadvalda keltirilgan.

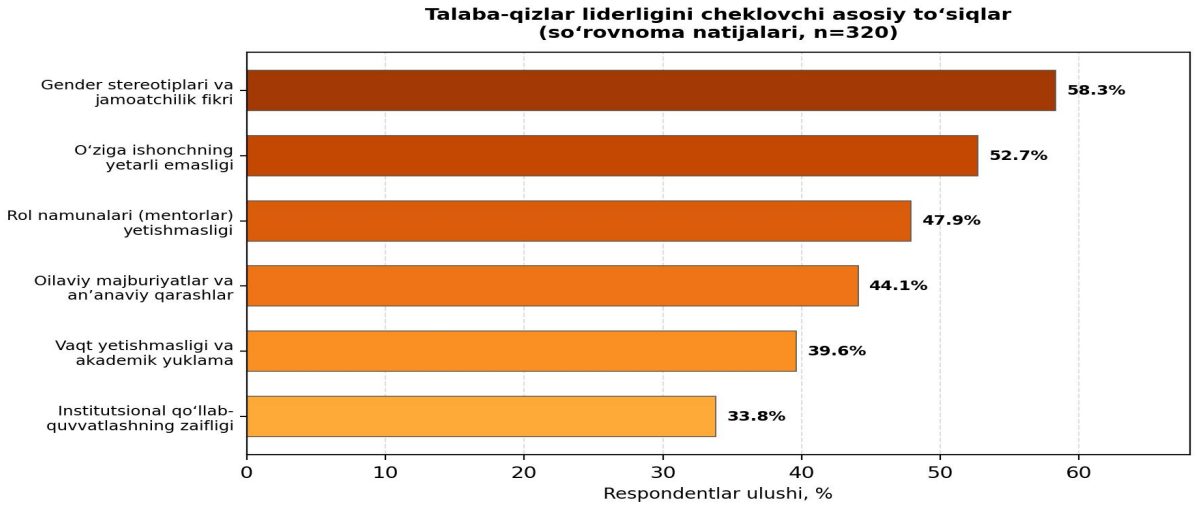
2-jadval

Talaba-qizlarda liderlik shakllanganlik darajasining taqsimoti (n=320)

Daraja	Asosiy tavsifi	Ulushi, %
Yuqori	Tashabbuskor, jamoani boshqara oladi, mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladi	18,4
O‘rta	Faollik namoyon etadi, ammo yetakchilikda ishonch va tajriba yetishmaydi	44,7
Quyi	Asosan ijrochi, yetakchilik tashabbusidan o‘zini chetga oladi	36,9

Ma’lumotlardan ko‘rinadiki, respondentlarning atigi 18,4 foizida liderlik sifatlari yuqori darajada shakllangan, aksariyat qismi esa o‘rta (44,7%) va quyi (36,9%) darajalarga to‘g‘ri keladi. Bu holat talaba-qizlarda salohiyat mavjudligini, biroq uni ro‘yobga chiqarish uchun maqsadli pedagogik va tashkiliy qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning navbatdagi bosqichida talaba-qizlar liderligini cheklovchi asosiy to‘siqlar aniqlandi. Respondentlarga bir nechta javobni belgilash imkoniyati berilgan bo‘lib, natijalar 2-rasmda aks ettirilgan.

2-rasm. Talaba-qizlar liderligini cheklovchi asosiy to‘siqlar

Tahlil natijalari eng jiddiy to‘siq sifatida gender stereotiplari va jamoatchilik fikrini (58,3%) hamda o‘ziga ishonchning yetarli emasligini (52,7%) ko‘rsatdi. Shuningdek, rol namunalari va mentorlarning yetishmasligi (47,9%), oilaviy majburiyatlar bilan bog‘liq an’anaviy qarashlar (44,1%) ham sezilarli o‘rin egalladi. Bu omillarning aksariyati ijtimoiy-madaniy va shaxsiy-psixologik xarakterga ega bo‘lib, ularni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab qiladi.

Tavsiyalar

Aniqlangan muammolar tahlili asosida talaba-qizlar liderligini rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar uch darajada tizimlashtirildi (3-jadval).

3-jadval

Talaba-qizlar liderligini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar

Daraja	Asosiy tavsiyalar
Davlat va siyosat darajasi	Gender stereotiplarini yumshatishga qaratilgan axborot kampaniyalari; muvaffaqiyatli ayol yetakchilar tajribasini keng targ‘ib etish; liderlik dasturlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash
Oliy ta’lim muassasasi darajasi	Talaba-qizlar uchun mentorlik va liderlik maktablarini tashkil etish; treninglar va amaliy loyihalarga jalb qilish; talabalar o‘zini o‘zi boshqarish organlarida ularning ishtirokini rag‘batlantirish
Shaxsiy (talaba) darajasi	O‘ziga ishonch va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish; ko‘ngillilik va ijtimoiy loyihalarda faol qatnashish; o‘z-o‘zini rivojlantirish va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish

Ushbu tavsiyalarning kompleks tarzda amalga oshirilishi talaba-qizlar liderligini rivojlantirishda tashqi (institutsional, ijtimoiy) va ichki (shaxsiy) resurslarning uyg‘unligini ta’minlaydi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi. Birinchidan, oliy ta’lim muassasalarida talaba-qizlar liderligini rivojlantirish uchun mavjud salohiyat to‘liq ro‘yobga chiqarilmayotgan bo‘lib, respondentlarning aksariyatida liderlik sifatlari o‘rta va quyi darajada shakllangan.

Ikkinchidan, talaba-qizlar liderligini cheklovchi asosiy to‘siqlar ijtimoiy-madaniy (gender stereotiplari, an’anaviy qarashlar) va shaxsiy-psixologik (o‘ziga ishonchning yetishmasligi, rol namunalarining kamligi) xarakterga ega. Bu esa liderlikni rivojlantirishda kompleks — davlat, muassasa va shaxs darajasidagi — yondashuvni taqozo etadi.

Uchinchidan, ishlab chiqilgan omilli model va tavsiyalar talaba-qizlar liderligini rivojlantirishning tizimli yo‘nalishlarini belgilaydi. Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilgan tavsiyalarning amaliy samaradorligini tajriba-sinov yo‘li bilan baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burns J.M. Leadership. – New York: Harper & Row, 1978. – 530 p.
2. Bass B.M., Riggio R.E. Transformational Leadership. 2nd ed. – Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. – 296 p.
3. Eagly A.H., Carli L.L. Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders. – Boston: Harvard Business School Press, 2007. – 336 p.
4. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. 8th ed. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2018. – 528 p.
5. Greenleaf R.K. Servant Leadership: A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness. – New York: Paulist Press, 2002. – 370 p.
6. Komives S.R., Lucas N., McMahon T.R. Exploring Leadership: For College Students Who Want to Make a Difference. 3rd ed. – San Francisco: Jossey-Bass, 2013. – 592 p.
7. Чирикова А.Е. Женщина во главе фирмы. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 358 с.
8. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – 2019. – 3 sentyabr.
9. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. – Toshkent, 2022. – 28 yanvar.
10. Kouzes J.M., Posner B.Z. The Leadership Challenge. 6th ed. – Hoboken: Wiley, 2017. – 400 p.